

* دلاور غەلەندىن

سىستەمى تەندروستى: كېشە بىنەپە تىيە كان و چارە سەركردىيان

ئىستا باسكى گىرنگى رۇژ لەسەر چۆنىەتى رووبەروبوونەو دەرمانى خراب و ساختەيە لە ھەرىي كوردستان، كە دەمىكە لە ئاستى قەيراندايە. بەلام چاكسازى لە بواری دەرمانى پەيوەستە بە ريفۆرمى سىكتەرى تەندروستى بە گىشتى و پىويستى بە دەستخستەسەر برىن و كېشە پەيكەرىيەكانى سىستەمەكەيە، كە ئەوئەش ناوئەپۇكى ئەم توئىزىنەوئەيەيە*.

بەپى ياسا ھەرىي كوردستان (ژمارە 15ى سائى 2007)، وئەزەرتى تەندروستى رۇژى رىكخەر و بەرپوئەبەرى سىستەمى تەندروستى پىن سىپىرداوه، واتە لە يەك كاتدا بەرپىسارە لە پىشكەشكەشكردنى خزمەتگوزارى و دىنباوون لە كوالىتى. بەلام شاراوه نىيە كە وئەزەرت بە درىژاي مېژوو لە ھىچكام لە و دوو رۇژەدا نەيتوانىو سەركەوتوو پىن. ئەوئەش سەربارى ئەو خەرجىە زۇرەي حكومەت و ھاوولانباي بۇ ھەر نەخۇشپىك لە كەرتى گىشتى و تايبەت دەيكەن، كە ئەگەر لە ھى ولانباي دراوسى و بگرە رۇژناوایى زياتر نەبىن كەمتر نىيە. تەنيا بە رەچاوكردنى خەرجىيەكانى دامەزراوه تەندروستىە زەبەلاح و ھەلاوساوهكان و خەرجىي ھاوولانباي كە لە نەخۇشخانە ئەھلىيەكانى ناوئەو و دەرهوئە ھەرىم دەيكەن، ژمارەكان خۇبان دەدوئىن.

بىگومان تەنيا وئەزەرت بەرپىسار نىيە لە و ھالە شپىزەيەي سىستەم، بەلكو ھۆكارى دىكەش ھەن، لەوانە:

- كەلپن و كېشە لە ياسا كارپىكراوھكان.
- لاوازی لە سەروەرتى ياسا و دەسەلاتى دادوئەرى و دەزگاكانى چاودىرى، لەگەل لاوازی لە نىشاندانى نىيەت و ئىرادە و پىنداگىرى بۇ چاكسازى لە لوتكەو بەرەوخوار.
- لاوازی لە رابەرايەتى وئەزەرت و پىرۇسەي برپاردان لە دامودەزگاكانى تەندروستى.
- لاوازی مېكانىزىمەكانى چاودىرى كاربەجىگەياندن و دىنباي جۆرى، ھەروھە غىابى ھەندى دامەزراوى گىرنگى وەك تۆماركردن و مۆلەتدان و متمانە بەخشىن.
- لاوازی و تىكەلاوى لە كار و رۇژى لە رىكخراوه پىشەيەيەكانى وەك سەندىكاكاندا.
- دابەزىنى ئاستى توانا و كوالىتى خوئىندن و راھىنانى پىزىشكان پىش و پاش دەرچوونباي لە زانكۆ.

رابەرايەتى كارگېرى

لە دامەزراۋەكانى ۋەزارەتى تەندروستىدا پۇرسەتى بىر كۆرۈنۈش ۋە توپۇنەۋە بۇ دارىشتى روانگە و ستراتېژ و پۇلەسى و پلانى دىرۇخايەن زۇر لاۋازە. لە ھىچكام لەو بوارانەدا وردەكارىيەكانى ئامانچ و قۇناغەكانى جىبە جىكردن و گەشە پىيدانى بەردەوام دىبارى نەكران، چچاى ئەۋەى نەخۇشخانە و كارمەندانىيان بەرچاۋىيان بۇ ئەركەكانىيان روون بىن. لە ۋەزارەتەۋە سىستەمىكى كارا بۇ بەرەپىيدانى توانا كارگېرى و رابەرايەتى و پىسپۇرىيەكان لە ئارادا نىيە و مەرجى دامەزراۋەندىش لە پۇستە كارگېرپەكاندا پەيۋەست بە توانا و لېھاتوۋىي نىيە. بۇيەش، سىستەمى كارگېرى تەندروستى لە ھى كاربەپۇكردن و كاردانەۋە و پىنەكردن دەچى نەك رابەرايەتپىكردن بەرەۋ تۇكمەكردن و بەرزكردنەۋەى كوالىتى .

نيمرۇ بەھۇى لاۋازى لە سىستەمى ھوكمپانى و لاۋازى رۇئى ۋەزارەت و بارى قەيراناۋىي دارابى، سىستەمى تەندروستى دووچارى بىسەرۋەبەرى و ئەنارىكى بوۋە و چاكرىدنىش پىۋىستى بە كارى فرىاكەۋتەنە، ئەگىنا كارەساتى گەۋرەتپىش وا بەرپۇەيە. ئىستا نەۋەيەك لە پزىشكانى لاۋ دەستبەكارن كە بەھۇى قەيرانەكانەۋە لە راھىنانى كوالىتى بىبەش بوۋە. پزىشكى نىشتەجىي خوللا و دىرپىن (موقىمەكان) لە زۇر شوپىندا دەۋامى تەۋاۋ ناكەن و لە كاتى دەۋامىشدا كات لە ژىر سەرپەرشتى پزىشكى خاۋەن ئەزموون بەرپى ناكەن. لە ۋەزارەتپىشەۋە فشارى كاربە جىگەياندىن لە بنەپەتەۋە بەپىي مىكانىزىمى تۇكمە دروست نەبوۋە تاۋەكو كارمەندانى تەندروستى خەرىكى زانستخۋازى و راھىنانى بەردەوام و بەرزكردنەۋەى كوالىتى بىن. ئەگەر ۋەزارەت بەرنامەى بۇ پركردنەۋەى ئەۋ كەلپنە مەزنى نەپىت، ئەۋا لەگەل تىپەپوۋنى كاتدا نەۋەيەك لە پزىشكانى پىشكەۋتوۋى كەمزان و كەمتەزموون دىپنە بەرھەم كە بارى لەرزۇكى ئىستا خراپتپىش دەكەن و باجە گەۋرەكەش نەخۇشەكان دەيدەن .

مافى نەخۇش

لە ھەرىپى كوردستاندا مافە بنەپەتپەكانى نەخۇش بە روۋنى دىار نەكران و ئەۋەى نووسراۋىشە بە ئاستىك پىشتگۈى خراۋە كە نەخۇشەكان بە ئاگادارى ۋەزارەت دەيان جۇر مافىيان پىشپىل دەكرى. بۇ نمونە:

- مافى دەستكەۋتى كوالىتى خىزمەتگوزارى پزىشكى، كە لە ھىچ كەرتىكى گىشى و تايبەتدا بەرانبەر تىچۋەكان نىن .
- پاراستى كەرامەتى نەخۇش، كە پەيۋەستە بە پاراستى نەپىي و رىزلىگرتن و بەرزپاگرتى بەھاكانىيان. ئەۋانە لە نۇرپىنگە و نەخۇشخانەكاندا بە دەگمەن ھىسايان بۇ دەكرى. سەربارى ئەۋەى بىرپوۋى ژيانى پزىشكان لەسەر نەخۇشە، كەچى زۇر جار پزىشكان بە چاۋى كەم سەيرى نەخۇشەكانىيان دەكەن و خۇيان لى توۋرە دەكەن و زانىارى تىرۋتەسەلىيان سەبارەت بە نەخۇشەكانىيان نادەن. لە ھەندى نۇرپىنگەدا پزىشكان زياتر لە نەخۇشپىك لە يەك كاتدا و لە ھەمان ژوۋرى پىشكىندا دەبىن، كە ئەۋەش جۇرپىكە لە (تاۋانى پزىشكى) .
- پاراستى تۇمارى نەخۇشى يەكپىكە لە پرىنسىپە ھەرە بنەپەتپەكان كە دەپن لە نۇرپىنگە و نەخۇشخانەكاندا كارپىكى رۇتىنى بىن، بەلام پەپىرەۋ ناكىرئ و بەۋە مافى نەخۇش و بەلگەى ياساپى بۇ كارچاكى يان كەمتەرخەمى ون دەكرى .
- ھەلە و كەمتەرخەمى: نەخۇشخانە نىيە لە جىھاندا ھەلە ياخود كەمتەرخەمى پزىشكىيان لى روۋنەدات، بەلام ھەمىشە مىكانىزىمى چاۋدپىكردن و سزادان لە ئارادانە بۇ رىگرتن و كۇنترۇلكردىيان. كەچى لە ھەرىپى كوردستاندا بەدواداچوون دەگمەنە و لىپرسىنەۋەى شاىستە دەگمەنترىشە .

كەرتى تايبەت

ھوكمەت مۇلەتى كاركردن بە نەخۇشخانە ئەھلىەكان دەبەخىئ و لەروۋى تىۋورىيەۋە ئەركى سەرپەرشتى و پىشكىنىشيانى لە ئەستۋبە. بەلام مۇلەتى كوردنەۋەى نۇرپىنگە و كۆمەلگا پزىشكى و دەرمانخانە تايبەتەكان تەنيا پىۋىستى بە رەزامەندى سەندىكا ھەيە كە ئەۋەش لە بنەپەتەۋە بە پىچەۋانەى پرىنسىپى سەندىكا و ھوكمەتە، چونكە كارى سەندىكا ئەۋەيە بەرگرى لە ئەندامانى بكات نەك لەجىياتى ھوكمەت كارى جىبەجىكردن (تەنفىزى) بكات و بازار رىكبىخات. دىبارە كە سىستەم و ياساى ھەرىپى كوردستان بە سىستەمى ۋلاتە كۆمۇنىستىيە ستالىنىيەكان و ۋلاتانى رۇژھەلاتى ناۋەپراست كارىگەرە و تا ئىستاش بەردەۋامى بىن دراۋە. بەۋىپىيە، ۋەزارەت رۇل لە رىكخستىن و

سەرىپەرىشتىكىردى كەرتى تايىبەتدا بە چاكي نايىتى. ئەوئەش بىجگە لەوئەى كە هېچ لايەنئىكىش، نە حكومت و نە سەندىكاكان، هېچ جۆرە مىكانىزمىكى كارايان بۇ چاودىرى و بەدواداچوون و ھەئسەنگاندنى بەردەوام بۇ كەرتى گشتى يان تايىبەت دانەناوہ .

ژمارەى نەخۇشخانە ئەھلىيەكان ھەتا دئ روويان بەرەو زىادبوونە. بۇ نمونە لە پارئىزگايەكى ھەك ھەولئىر 21 دانە ھەن. مۇئەتدان بە نەخۇشخانەى ئەھلى پيويستى بە رەزامەندىي ھەزارەتى تەندروستى و دەستەى ژىنگە ھەيە، بەلام ھەماھەنگى لە نيوان ئەو دوانە زۆر لاوازە، پيۆەر و رېبەر و رېنمايەكانى مۇئەتدانيش لە ناستى خوازراودا نين. خۇ زۆر لە نەخۇشخانە ئەھلىيەكان پشئەستوورن بە خاوەنە ناسراو و بەپرسە بالاکانيان كە بەشئىكان بەقەدېرى مۇئەتيان ھەرگرتووە. ئيتىر نە مۇئەتداني يەكەم و نە نوئىكردنەوئەى متمانەى سالانە بەپي سىستەمىكى بېرواپئىكراوہ. بۇيەش بەبئ رەچاوكردنى كوئىتى، نەخۇشخانە و كۆمەلگا و نۆرئىنگە تايىبەتەكان بەبئ رەقبيئىكى كارا ماونەتەوہ .

دەستنىشانكردنى نەخۇشى

يەكئك لە ھۆكارە سەرەكبيەكانى شكىستى خزمەتى تەندروستى لە ھەرىئى كوردستان پەيوەستە بە پشئىگويئىخستى بوارى دەستنىشانكردنى نەخۇشى. لەلايەكەوہ گرنئىگىەكى زۆر بە بوارى تەكنۆلۇژىاي وئىنەگرېى دراوہ، بەلام بوارى تاقىگەكان تارادەيەك پشئىگويئى خراون. لەكاتئىكدا گەورەترين رېژەى نەخۇشەكانى ھەرىم پەيوەستن بە نەخۇشى مىكروئى، كەچى لە زۆرەيى حالئەتەكاندا دەرمانى دژەمىكروئى (نەنتىبايؤتىك) بە كوئىرانە بە نەخۇش دەدرئ، ھەك ئەوئەى گوللە بە تارىكەوہ بئى. لە دەرئەنجامدا، پزىشكان دەرمان لە دواى دەرمانى گرانبەھا لەسەر نەخۇش تاقى دەكەنەوہ بەبئ ئەوئەى سووديان ھەبئ.

كئشەى دەرمان

بەپي ياسا، كۆنئىرؤلكردنى كوئىتى دەرمان لە ئەستؤى حكومەتە. بەلام شاراوہ نىيە كە سىستەمى بەرھەمھئىنان و ھاوردەكردن و بەبازارپكردن و بەكارھئىنانى دەرمان لە ھەرىئى كوردستان بووئەتە يەكئك لە مەترسىدارترين كئشەكان، ھەرەك لە بەرنامە كارىگەرەكەى (لەگەل رەنج - روودا) جەختى لەسەر كراوئەتەوہ. دەرمانەكانى دئىنە بازار ئىكەئىكەن لە ياسايى و قاچاخ، كوئىتى باش و بئىكەلئك. لە ھەرىئى كوردستان بەرئوہبەرايەتى (كۆنئىرؤلكردنى ھئىنان و دروستكردنى دەرمان و نامپىر و پئىداويستى پزىشكى) ھەيە، بەلام ئەزموون و توانا و ناستى كارايى ئەو دامەزراوئەى زۆر سەرەتايىيە و لە ناستى كئشەكان و تواناي تۆرەكانى بەرژەوئەندىيە تايىبەتەكاندا نىيە. لە بازارى كەرتى تايىبەتدا دەرمانخانە زۆرن و بئىسەكانىان لە پەرسەندىئىكى بئ سنووردانە، كەچى ژمارەى دەرمانسازان كەمترن لە پيويست، يان دەرمانسازەكان سەرىپەرىشتى راستەوخوئى دەرمانفروشتن ناكەن. بۇيە زۆر لە دەرمانخانەكان لەلايەن خەلگانئىكەوہ بەرئوہ دەبرئىن كە ھەلگىرى بېروانامە و خاوەنى ئەزموونى گونجاو نين، ھەيان بەپي پيويست پابەند بە ئىئىكى پىشەيى دەرمانسازەوہ نين.

كەرتى تايىبەت و دۆشئىنى سىستەم

بەپي ئىئىتىك و ياسا، پزىشكان بۇيان نىيە لە يەك كاتدا لە كەرتى گشتى و تايىبەتدا كار بكەن، بەلام لە ھەرىئى كوردستان زۆرەيان دەيكەن، بەبئ ئەوئەى ترسيان لە دەرئەنجامەكانى ھەبئت. ھەيانە نەخۇشى نەخۇشخانە حكومىيەكان بۇ نۆرئىنگە و نەخۇشخانە تايىبەتەكانيان رادەكئشن و بە رىگاي جياواز مەجبورىان دەكەن، يان بەپي باروودۇخى دارايى نەخۇش، بۇ ھەندئى پشكىنى تاقىگە و دەرمانە گرانبەھاكان و نەشتەگەرەكان دەيانئىنەوہ نەخۇشخانە حكومىيەكان. واتە مولكى حكومت و تايىبەت بە يەك مال دەزانن .

زۆر جار پزىشكان داوا لە نەخۇش دەكەن لە تاقىگەى ديارىكراودا پشكىنەكان بكەن و لە دەرمانخانەى ديارىكراودا دەرمانەكان بكپن. ھەيانە بەبئ پيويستى نەخۇش دەرمان دەنووسن، داواى ئەنجامدانى پشكىنە گرانبەھاكانى تاقىگە و وئىنەگرىيەكان دەكەن، يان پئىيان دووبارە دەكەنەوہ. ئەو دياردانە لە كۆمەلگا پزىشكىيەكان زۆر بە زەقترىش بەدى دەكرئن چونكە پزىشك و پەرسىتار و تاقىگە و وئىنەگرى و دەرمانخانە ھەموويان لە يەك بالەخانەدانە و لەئىو خۇياندا دەتوانن تۆرئىكى ئەژدئىھا ئاسا بۇ دۆشئىنى نەخۇش پئىكئپن .

نەئىنى نىيە كە پزىشكەكان پشكى شئىريان لە خەرجىيەكانى تاقىگە و دەرمان و نەشتەگەرەكانى نەخۇشخانە تايىبەتەكاندا ھەيە. لە حالئەتى نەشتەگەرەيدان نىكەى %70 ى داھاتەكە بۇ پزىشكە و ئەوئەى دەمئىئىتەوہ لە نيوان بئھۆشكەر و پەرسىتار و نەخۇشخانەكە داھەش دەكرئ. ئەوانە خەرىكە لە كولتوردا دەچەسپئن بەبئ ئەوئەى ھەزارەت كارايان لەسەر بكات .

سەندىكاكانىش كە ناگادارى ئەو تۆرە ئالۇزانەن، لەوودا تا رادەيەكى زۆر بېياكن. لەلایەكەووە هەندى لە سەركردەكانى سەندىكاكان هەر خۇيان بەشىكن لە توپى كارمەندانى كەرتى تايبەت و تۆرەكانى بەرزەووەندى. بۆيە ئاسايە كە چاوپۆشيان لىبەكن و لە بنەپەتەشەوە ميكانىزمى بەدواداچوونى كارايان بۆ ئەو نۆرېنگە و كۆمەلگايانە دروست نەكردووە. خۆ بەپى ئەو برە ميكانىزمە لاوازەى هەشە، كە رەنگە ناوبەناو بەدواداچوونىكىش بكرى، بەلام بەهۆى واستەكارى و تۆرى دۆستايەتى، پىشلىكاران بى سەرتەيشە لى دەردەچن و لە كارەكانيان بەردەوام دەبن .

چاكسازى

نيتەر مايەى سەرسوپمان نيە كە رىز و هەيبەت و ناوبانگى پزىشكان دابەزىووە و بەگشتى متمانەيان لەلای نەخۆش و هاوولانەيان و حكومەت كزبوو. بەردەوامبوونى ئەو دۆخە نەك تەنيا بۆ هاوولانەيان، بەلكو لە بەرزەووەندى كارمەندانى تەندروستەيشدا نيە. ئەووش لە كاتىكدايە كە دەكرى سىستەمەكە زۆر لەووى ئىستا پىشكەوتووتر بى، كوالىتى خزمەتگوزارىەكان بەرزىن و بەهۆيانەووە هەرتى كوردستان بىتە مەزارگەى تورىزمى پزىشكى نەخۆشەكانى باقى عىراق و دەرەو لە جىياتى پىچەوانەكەى. بەهەمان پىوەر، دەكرى قازانجە دارايىەكانى پزىشكان و نۆرېنگە و نەخۆشخانە تايبەتەكانى هەرتىم لەووى ئىستا زياتر و حەلالتەيش بى، بەلام سەروشتى مرؤف وايە كە ئەگەر بۆى بچىتە سەر، مل دەداتە بەر شىوازى قەدەر بۆ قازانجى خىرا، هەتا ئەگەر لەسەر حىسابى ياسا و ئايىن و وىژدان و پىگەى كۆمەلەيەتى خۆشى بى. بۆيە كىشەكانى سىستەم تەنيا بە پەروەردە و راهىنان و ئامۇزگارى و هوشياركردنەووە چاك نابن، بەلكو بە حوكى دروست و سەروەركردنى ياسا و تۆكمەكردنى كارى حكومەت چاك دەبن. واتە، ئەركى حكومەت و پەرلەمان و دادگا و دامەزراوەكانى چاودىرە سەروەركردنى بۆ پىشلىكردنى ياسا و رىسا و رىنمايەكان و ئىتىكى پىشەبى بوارى پزىشكى دابنن .

پىويستە گۆرانكارى بنەپەتى بەسەر نەهچى مەركەزىانەى وەزارەتى تەندروستەيدا بىت بۆ ئەووى بتوانى سىستەمى برىاردان و چاودىرەكردن و دلىبايى جۆرى كارا بكات. وەزارەت خۆى زياتر بۆ كارى ستراتىژى و پلانى سەرتاسەرى و دەرکردنى رىنمايى پىسپۆرى تەرخان بكات، لەگەل دلىباوون لە جىبە جىكردنىان لە لايەن حكومەتە خۆجىيەكان و دامەزراوەكانى كەرتى گشتى و تايبەتەووە و رۆلى پشكىن و بەدواداچوون و هەلسەنگاندن و مۆلەتەخشىن و متمانەبەخشىن بەشىوازى خولى بىيى.

لەو نيووەدا، پىويستە بنكە تەندروستىەكان و نۆرېنگەكان و نەخۆشخانەكان بە پەيكەر و ميكانىزمى نوپووە رابەرايەتى بكرىن و تا رادەيەكى زۆر سەربەخۆ بكرىن. ئەوانىش لە لايەن كۆمەلەك دامەزراوەى سەرووتروووە و بەپى ميكانىزمى چاودىرى و هەلسەنگاندنى تۆكمە فشارى كارەجىگەياندىان بخرتە سەر، لەوانە: وەزارەت، ئەنجومەنى پارىزگاكان، ئەنجومەنى پزىشكى گشتى (كە دروستبوو)، سەندىكا تايبەتمەندەكان (دواى گۆرىنى رۆلىان بە ياسا)، داواكارى گشتى، چاودىرى دارايى، دەستەى دەستپاكى و دەستەى مافى مرؤف .

پىويستە حكومەت زۆرتىن بودجە و وەبەرەينان بۆ گەشەپىدانى خزمەتگوزارىە سەرتاى و فرىاكەوتنەكان دابىن بكات بەپلەى يەكەم و خزمەتگوزارىە ناوەندى (نەخۆشخانە)كان بە پلەى دوووم. هاوكات، پىويستە چاوە بە سىستەمى تەمويلى سىستەمى تەندروستەيدا بخشىرتەووە، چونكە ئەووى ئىستا سەرى نەگرتووە و لە ئايندەشدا سەرنارى. ديارە مۆدىلى جىواوۆز هەن بۆ مسۆگەرکردنى داهاى و وەبەرەينان لە كوالىتى، بەلام پىويستىان بە گۆرىنى ياسا كارپىكراووەكانە ياخود تەنيا پىويستىان بە دانانى يان گۆرىنى رىسا و رىنمايەكانە .

پىويستە چاوە بە ئەركە بنەپەتەكانى پىشە پزىشكىەكاندا بخشىرتەووە و بە پى رىبەرك پەيوەندى پىكەتەكانى سىستەم دابىرتىنەووە، بەجۆرىكە مافە بنەپەتەكانى نەخۆش و هى كارمەندانى پزىشكى و مافى گشتى بپارىرتىن، پروسەكانى پشكىنى تاقىگە و چارەسەركردن و دەرمان بەخشىن بەپى سىستەمىكى ئەلىكترۆنى و بە كۆدى پزىشكى رىكبخرتەووە. ئەو جۆرە سىستەمە بە هاوكارى دەرەكى هاتووەتە هەرتىم و پزىشك و دەرمانسازانى بى ئاشنا كراون، بەلام كارى بى ناكرى. شايانى باسە كە زۆرەى هەرە زۆرى ئەو چارەسەريانەى پىشنىازكراون خەرجىەكى ئەوتۆيان تىنچ كە لە تواناى حكومەت ياخود نەخۆشدا نەبن .

پوختە

پىكىردىنەۋەي كەلپنەكان و گۆرپىنى نەرىت و كۆلتوورە شىۋاۋەكان و پاراستى مافەكانى نەخۇش و پىشكەشكەشكردى باشترین كۋالىتى كارى زەحمەت نىن و لە ھەموو كاتىكىدا دەتوانىت ئەنجام بىرىت، ھەتا لە كاتى قەيرانى دارايشدا، چونكە زۆرىيە ئەو چاكسازىانە پىيويستىيان تەنيا بە نىيەت و ئىرادە و پىنداگىرى بىرپاردەرە لوتكەبىيەكانى حوكمپرانى و تۆكمەكردى مىكانىزمەكانى رابەرايەتى و چاودىرى و لىپرسىنەۋەيە. ئەۋەش لە توانادايە و ئەزمونى ولاتانىش ئەر راستىيە سەلماندوۋە.

*وردەكارى زياتر بۇ دەستىشانكردى كىشەكان و تاوتويكردى چارەسەرىيەكان لە دوايىن كىتپى ئىنستىتوتى مېرى- دايە، كە بەرھەمى توئىنەۋەيەكى تېرۋتەسەلە، بە ئامادەكردى بەندە و لەژىر ناونىشانى "دەۋلەتسازى: نەخشەپىگايەك بۇ سەروەركردى ياسا و بەدامەزراۋەبىيىكردن لە ھەرىي كوردستان".

بەكارھىنانى ۋەكو سەرچاۋە. دلاۋەر عەلانەدىن (2018) سىستەمى تەندروسى: كىشە بنەپەتپىيەكان و چارەسەركردىيان، سەرنجى سىياسى. بەرگى 4، ژمارە 23

ئەم بىرو رايانەي لەم بابەتەدا خراۋنەتەپروو بىروپۇچونى نوسەر خۇيىن و مەرج نىيە كە بىروپۇچونى ئىنستىتوتى مېرى بن.